

Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини громадянина в Україні в умовах євроінтеграції

*Гігін Олексій Вікторович¹, Волченко Наталія Василівна²,
Лавренко Дар'я Олександрівна³*

Опубліковано	Секція	УДК
24.04.2023	Право	342.72/.73

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7861570>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. У зв'язку з євроінтеграцією України, потребою вдосконалення інституційної системи та сучасними реформами законодавства, проблема правового регулювання забезпечення безпечного довкілля для життя та здоров'я стає дедалі важливішою для України. Метою цієї роботи стало дослідження правового регулювання конституційних прав та свобод громадян в Україні в контексті процесу євроінтеграції. Проаналізовано законодавство та правову практику у сфері захисту прав людини та оцінено їх відповідність міжнародним стандартам і вимогам, що ставляться перед Україною. Розглянуто перспективи подальшого розвитку процесу конституційно-правового регулювання прав та свобод людини в контексті європейської інтеграції. Окрема увага приділена визначенню ролі Конституції України в процесі захисту прав та свобод людини.

Ключові слова: конституційне-правове регулювання, європейський досвід, обмеження прав, права людини, євроінтеграція.

Constitutional and legal regulation of human rights and freedoms of a citizen in Ukraine in the conditions of European integration

Annotation. Under the European integration of Ukraine, the need to improve the institutional system and modern legislative reforms, and the problem of legal regulation of ensuring the safety of life and health in the environment is becoming increasingly important for Ukraine. For Ukraine, joining the European Union means an opportunity to modernize the economy, overcome technological backwardness, attract foreign investment and advanced technologies, create new jobs, increase the competitiveness of national producers, as well as the opportunity to enter world markets, in particular in the European Union. Accession to the European Union also ensures the creation of reliable mechanisms of political stability,

¹ викладач кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін, Криворізький навчально-науковий інститут; факультет №1, Донецький державний університет внутрішніх справ, 50065, м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21, <https://orcid.org/0009-0005-6578-4947>

² кандидат економічних наук, завідувач кафедри, доцент, кафедра міжнародних відносин, юридичний факультет, Сумський національний аграрний університет, юридичний факультет, м. Суми, вул. Герасима Кондрат'єва, 160, <https://orcid.org/0000-0002-5748-972X>

³ викладач кафедри загальноправових дисциплін, інститут інноваційної освіти та права, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро проспект Гагаріна, 26, <https://orcid.org/0000-0003-2162-7593>

democracy, and security, which are important political advantages of integration. The direction of the activities of modern civilized legal states and the implementation of their main task - the establishment and provision of rights - is determined by human rights and their guarantees. The article is devoted to the study of the constitutional and legal regulation of the rights and freedoms of citizens in Ukraine in the context of the European integration process. An analysis of legislation and legal practice in the field of human rights protection was conducted and their compliance with international standards and requirements for Ukraine was assessed. In addition, the prospects of further development of constitutional and legal regulation in the field of protection of human rights and freedoms in the context of European integration were considered. Particular attention was paid to defining the role of the Constitution of Ukraine in the protection of human rights and freedoms, as well as the challenges that arise in connection with its improvement and harmonization with international standards. In the context of Ukraine's European integration, constitutional and legal regulation becomes especially important, as it requires compliance of national legislation with international standards that guarantee human rights and freedoms.

Keywords: constitutional and legal regulation, European experience, limitation of rights, human rights, European integration.

Вступ

Процес європейської інтеграції потребує забезпечення в Україні високого рівня захисту прав та свобод громадян. Саме ця обставина вимагає вдосконалення законодавства та правової системи. В контексті Європейського союзу, Україна повинна відповідати міжнародним стандартам та вимогам, що накладає на неї зобов'язання щодо реформування правової системи. Тому дослідження певного типу регулювання прав і свобод громадян в Україні, а саме конституційно-правового, в умовах євроінтеграції є надзвичайно важливим та актуальним для визначення шляхів подальшого розвитку держави в напрямку створення правової, демократичної та соціальної держави.

Питання регулювання прав громадян України в умовах євроінтеграції слугувало предметом наукових розвідок багатьох вітчизняних вчених. Зокрема І. Конончук, яка у своїй праці дослідила питання конституційно-правового регулювання інституту конституційної скарги в Україні, який являється одним із механізмів захисту конституційних прав та свобод громадян, який, своєю чергою, пов'язаний з розвитком демократії та європейських стандартів у цій галузі [5].

У контексті євроінтеграції важливо розглядати не тільки сам інститут конституційної скарги, але і його відповідність європейським стандартам, а також ефективність його використання для захисту прав і свобод громадян.

Л. Васильчук стверджує, що одним із головних прав людини, яке безумовно забезпечується державою, являється право на безпечне для здоров'я і життя довкілля [1]. Саме тому, у контексті євроінтеграції України, це питання є актуальною темою досліджень, оскільки європейські стандарти в цій сфері вимагають від України впровадження відповідних заходів та політик, спрямованих на покращення екологічної ситуації та забезпечення безпеки для здоров'я та життя населення.

На думку Л. Князькової, важливою складовою правової системи є соціальні права, які регулюють відносини в ключових сферах суспільства. Гарантування соціальних прав громадян України, таких як право на працю, житло, соціальне забезпечення, охорону здоров'я й освіту, пов'язані з європейськими стандартами, що вимагає від України створення відповідних правових норм та практики [4]. Тому їх захист є важливою частиною процесу європейської інтеграції та потребує відповідного конституційно-правового регулювання.

Враховуючи сказане вище, *мета статті* полягає в аналізі сучасного стану конституційно-правового регулювання прав і свобод громадян в Україні в контексті процесу євроінтеграції, визначенні основних викликів та проблем, що виникають на шляху вдосконалення конституційно-правового захисту прав людини та свобод в Україні, та в запропонуванні шляхів їхнього вирішення.

Результати

Євроінтеграція України – це процес підтримки та зміцнення взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом (ЄС), який передбачає глибоку політичну, економічну та соціальну інтеграцію країни в європейські структури. Це означає впровадження українською стороною ряду реформ та заходів для досягнення європейських стандартів у галузі прав людини, демократії, правової державності, економіки, торгівлі, енергетики, транспорту, культури та інших.

Європейський Союз напряму впливає на реалізацію прав людини в Україні завдяки різноманітним механізмам співпраці та діалогу. Один із найважливіших механізмів – це Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка включає зобов'язання, що стосуються захисту прав людини та засад правової держави [12].

Інтеграція України до ЄС включає багато секторів, які визначають відносини між Києвом і Брюсселем. Угода моніториться за 24 напрямками, що, серед інших, охоплюють права людини та інтелектуальну власність. Однак варто зазначити, що інтеграція в різних секторах може відрізнятися за масштабами, станом виконання та часовим горизонтом очікуваних результатів [5, с. 15].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить декілька положень, які стосуються процесу регулювання прав людини. Основні з них наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що стосуються прав людини

Положення	Опис
Інституційний механізм	Угодою визначається механізм співпраці між Україною та Європейським Союзом у сфері забезпечення прав людини, який передбачає створення спільного комітету з вирішення цих питань. Крім того, окреслюється співпраця між національними інститутами з прав людини України та ЄС.
Права людини та соціальні питання	Угода містить положення про захист прав людини та зміцнення соціальної політики. Вона передбачає заходи для забезпечення дотримання прав людини в Україні, включаючи засоби для захисту прав меншин та протидії дискримінації.
Юридична співпраця	Угода передбачає співпрацю між Україною та ЄС у сфері юстиції та права, в тому числі щодо питань правової допомоги, взаємодію між правоохоронними органами, а також розробку та впровадження спільних стандартів юстиції та права.
Моніторинг виконання	Угода передбачає моніторинг виконання положень щодо прав людини.

Джерело: [2].

Завдяки сучасному стану суспільного розвитку, прогресу та перспективам, а також світовим глобалізаційним викликам та шляху України до євроінтеграції, виникає

потреба в аналізі питань, які пов'язані з правовим регулюванням права людини на свободу переміщення. В сучасному цивілізованому суспільстві це право відображає дійсну реальність та соціум, охоплюючи загальновизнані цінності, такі як свобода, рівність та справедливість. Це право також впливає на вирішення соціальних протиріч у різних сферах суспільства й розглядається як один із засобів розвитку.

Регулювання прав і свобод громадян України у контексті конституційного права відображається в певному конституційному ладі та системі законів, які регулюють відносини між державою та людьми. Завданням такого регулювання є забезпечення поваги до прав людини, захист її інтересів від зловживань держави, забезпечення рівності перед законом, свободи та безпеки.

Основний принцип політики держави, який стосується захисту прав людини та громадянина, закріплений у Конституції України [6]. Цей принцип гарантує, що людина, її життя та здоров'я, гідність, честь, недоторканість та безпека є найвищою соціальною цінністю в країні. Держава несе відповідальність перед громадянами за свою діяльність, а права й свободи людини та їх гарантії визначають спрямованість і зміст діяльності держави. Отже, основним завданням держави є забезпечення та захист прав і свобод людини.

Відповідно до Конституції України державні принципи, такі як соціальний і правовий, відображають повний спектр політичних, соціально-економічних та світоглядних прав і свобод людини. Отже, пріоритетним завданням суспільства є забезпечення захисту та розвитку прав і свобод людини й громадянина, та уникнення будь-яких перешкод на шляху до їхньої реалізації [2, с. 50].

Конституція України забезпечує права й свободи людини та громадянина, такі як право на життя, свободу слова та думки, свободу віросповідання, приватність, освіту тощо. Однак їх ефективний захист залежить не тільки від наявності законодавства, але й від його реалізації та забезпечення.

Україна прийняла ряд законів, направлених на захист прав і свобод громадян, які відповідають європейським стандартам. Зокрема це закони про свободу слова та інформації [6], про захист персональних даних [10] та про боротьбу з дискримінацією [9].

Положення української Конституції є неповторними та відображають усі ключові аспекти правової, демократичної та соціально-орієнтованої держави. Ефективність дії конституційних норм може бути досягнута тільки за умови високої правової культури не лише серед державних службовців, але й серед усіх громадян. Для забезпечення ефективної дії норм Конституції необхідно уточнити основи та процедуру встановлення дозволених обмежень соціально-економічних прав через прийняття відповідних законів.

Сьогодні Україна зосереджує зусилля на реформуванні правової системи з метою створення соціальної, демократичної та правової держави. Однак основу цих реформ повинні становити конституційні принципи, оскільки саме Конституція є головним гарантом захисту прав і свобод людини. Варто також зазначити, що ключовим органом, який забезпечує цей захист, є суд, який гарантує дотримання норм Конституції [8].

Права людини являються багатограним та складним соціальним явищем, і їх важко переоцінити в сучасному суспільстві, оскільки вони наявні у всіх сферах життєдіяльності людини (рис. 1). Практична реалізація прав людини є основним критерієм оцінки рівня демократичного розвитку будь-якої держави та суспільства загалом.

Рис. 1. Основні методологічні концепції щодо тлумачення змісту поняття «права людини»

Джерело: власна розробка авторів.

Можна узагальнити основні права й свободи людини та поділити їх на 3 категорії:

- 1) особисті;
- 2) політичні;
- 3) соціально-економічні.

Конституційні права відрізняються від інших видів права наявністю власної системи та характерних ознак. Ці права мають пріоритет, тобто всі інші права та свободи повинні їм відповідати, і вони є правовою основою для створення інших прав та свобод, які їх деталізують. Конституційні права та свободи є нормами, що діють безпосередньо та гарантовані захистом [7].

Одним з ключових прав людини, яке гарантує, що кожна людина має право на справедливий та незалежний суд, є право на правосуддя. Зміст цього права включає такі елементи (рис. 2).

Право на судовий захист є громадянським правом, яке забезпечує юридичний захист людини й громадянина від дій окремих осіб та держави, запобігаючи свавіллю.

Конституція України передбачає низку гарантій, серед яких є право на судовий захист (ст. 55). Відповідно до цієї статті, права та свободи людини й громадянина мають захищатися в судовому порядку. Відмова суду щодо розгляду позовів та заяв, поданих відповідно до чинного законодавства, являється порушенням права на судовий захист, яке, за ст. 64 Конституції України, не може обмежуватися [1].

Рис. 2. Основні методологічні концепції щодо тлумачення змісту поняття «права людини»

Джерело: [8].

Конституція України (ст. 55) гарантує невід'ємне право громадян на судовий захист у разі порушення їхніх конституційних прав. Це є основним принципом судового захисту, що сприяє забезпеченню законності в державі та захисту прав людини й громадянина. Відповідно до цієї статті кожен громадянин має право звернутися до суду в разі порушення його прав, і йому надається можливість захистити свої права від свавілля як окремих осіб, так і державних органів.

Необхідно постійно підтримувати та поліпшувати процес захисту прав і свобод людини. Держава та суспільство повинні бути зацікавлені максимально забезпечувати права та свободи громадян, оскільки це не тільки важливо для кожної особи окремо, але й спрямовано на створення умов для нормального життя всього суспільства та покращення його стану [11].

Для стабілізації всієї державної системи та успішної інтеграції України в правове поле цивілізованих країн світу ключовим є створення ефективної та динамічної судової влади в Україні.

Однією з головних проблем, що виникають в процесі забезпечення основних прав і свобод людини, зокрема соціальних, є визначення областей, де вони застосовуються, а також меж їхнього змісту. На жаль, конституційні норми переважно відображають опосередкований вплив держави на соціальну сферу. Відсутня чітка й безпосередня відповідальність держави перед громадянами, а також окремих осіб перед державою. Адже достойне життя можливе лише тоді, коли кожній людині забезпечуються належні та рівні можливості для задоволення її первинних життєвих потреб.

Застосування конституційно-правового регулювання для розвитку суспільства є необхідним і безсумнівним, оскільки воно гарантує захист прав та свобод людини й громадянина, а також збереження стабільності, порядку та організованості в суспільстві та сприяє реалізації перспектив економічного та соціального розвитку.

За даними багатьох досліджень, поняття "правове регулювання" є змістовно невизначеним щодо того, чи повинно регулювання здійснюватися за допомогою

правових засобів, чи відповідати вимогам справедливості, законності та доцільності [7, с. 49].

Конституційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини є ключовою складовою євроінтеграції. Судова влада відіграє важливу роль щодо гарантування прав і свобод людини, забезпечуючи їх дійсне втілення та захист від порушень. У контексті євроінтеграції судова влада є важливим інструментом у боротьбі за зміцнення демократії та правової держави в Україні, а також у процесі виконання зобов'язань перед Європейським Союзом у сфері прав людини [3].

Ефективність регулювання конституційних прав, свобод та обов'язків громадян в Україні залежить від таких ключових факторів (табл. 2):

Таблиця 2

Головні чинники, що впливають на результативність конституційно-правового регулювання прав і свобод людини

Чинник	Характеристика
Законодавча база	Наявність ефективного законодавства, яке гарантує захист прав та свобод громадян, а також визначає обов'язки громадян перед державою та іншими особами.
Реалізація права	Ефективна реалізація прав та свобод громадян, що залежить від здатності державних органів та інших суб'єктів права забезпечити їхній захист.
Судова система	Важливою складовою результативного конституційно-правового регулювання є наявність незалежної та ефективної судової системи, яка забезпечує захист прав громадян.
Культура поваги до прав людини	Наявність культури поваги до прав людини та свобод громадян є важливим фактором успіху захисту прав та свобод.
Громадська активність	Залучення громадськості до процесу захисту прав та свобод громадян допомагає підвищити ефективність конституційно-правового регулювання.
Міжнародні стандарти	Дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав людини та свобод є важливим фактором успіху в цій сфері.

Джерело: власна розробка авторів

Необхідно зауважити, що деякі з положень Конституції України про права, свободи та обов'язки людини й громадянина не відповідають сучасним політико-правовим і соціально-економічним реаліям. Проблеми дотримання прав людини в соціальній сфері, розвиток правового регулювання соціальної політики й соціально-економічна ситуація в Україні були сприйняті передовсім як політичні питання, що вимагали негайної реакції на прямі загрози, а не як системні диспропорції, що необхідно подолати. Це призвело до проблем з соціальним захистом громадян в Україні [4].

Тому їх потрібно переглянути та переосмислити, щоб підвищити рівень національного конституційного законодавства. Усунення наявних недоліків допоможе розширити каталог прав людини, забезпечити доступність конституційних норм для кожного громадянина, які б ґрунтувалися на потребах, що існують у суспільстві.

Висновки

Можна зробити висновок, що євроінтеграція напряду впливає на регулювання прав і свобод людини в Україні. Це пов'язано з тим, що для вступу в Європейський Союз

Україна повинна відповідати певним критеріям, включаючи дотримання прав людини й подолання корупції. Україна повинна вживати заходів для покращення захисту прав і свобод громадян, зокрема у сферах прав людини, свободи слова, правосуддя, права на релігійну свободу та національну меншину, захисту прав жінок.

Україна повинна пристосувати своє законодавство до стандартів Європейського Союзу, що вимагає реформування судової системи, забезпечення свободи засобів масової інформації та сприяння розвитку громадянського суспільства. Загалом євроінтеграція сприяє підвищенню захисту прав і свобод людини в Україні, оскільки наближає національне законодавство до міжнародних стандартів та забезпечує більш прозорий та демократичний розвиток країни.

На результативність регулювання прав, свобод та обов'язків людини й громадянина в Україні впливає багато різних чинників, і їх врахування допоможе досягнути максимально ефективного захисту прав громадян.

Перспективами подальших досліджень може бути вивчення практики застосування конституційно-правових норм щодо прав людини в Україні в умовах євроінтеграції та порівняння їх з практикою країн-членів ЄС.

Список використаних джерел

1. Васильчук Л. Б. Особливості реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в контексті євроінтеграції України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 5. С. 80–85. URL: <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR-521-Last.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
2. Джуська А. В., Палюх А. Я. Конституційне право людини на життя в Україні: сучасний підхід. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. Т. 24, № 4. С. 48–56. DOI: <https://doi.org/10.33270/01191134.48> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Дроботов С. А. Конституційно-правове забезпечення національної безпеки в Україні. *ScienceRise: Juridical Science*. 2020. № 2(12). С. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2020.210858> (дата звернення: 15.03.2023).
4. Князькова Л. М. Захист соціальних прав громадян України на шляху до європейської інтеграції. *Проблеми трудового права та права соціального забезпечення*. 2022. № 4. С. 163–170. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.25> (дата звернення: 15.03.2023).
5. Конончук І. М. Конституційно-правове регулювання інституту конституційної скарги в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2022. № 2(19). С. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2022-2/2> (дата звернення: 15.03.2023).
6. Конституція України: станом на 1 січня 2020 р. / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
7. Макеєва О. М. Права людини в системі базових європейських цінностей. *Юридичний вісник*. 2022. Т. 2, № 63. С. 48–55. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.63.16709> (дата звернення: 15.03.2023).
8. Пасічник В. М. Реформи у сфері юстиції, судочинства та правосуддя як чинник формування політичної асоціації між Україною та ЄС. *Демократичне врядування*. 2020. № 2(26). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26397/228512-articletext-520935-1-10-20210408.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
9. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. Дата оновлення: 30.05.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

10. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. Дата оновлення: 27.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
11. Сопільник Р. Тенденції розвитку цивільно-правової політики України в умовах євроінтеграції: порівняльно-правовий аспект. *Академічні візії*. 2021. № 1. С. 23–30. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/4> (дата звернення: 15.03.2023).
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода Україна від 27.06.2014 р. Дата оновлення: 25.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 15.03.2023).